

Modern problems in the preschool education system and ways to solve them

Lalazar Jafarova

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
Head of the Department of Preschool Education Development,
Associate Professor, Honored Teacher. Azerbaijan.

E-mail: l.cafarova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

Ulviya Nasibova

Teacher of Baku Humanitarian College under the Azerbaijan
State University of Culture and Arts. Azerbaijan.

E-mail: ulviyye.nasib@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6413-9042>

Abstract. In recent years, cardinal changes have been taking place in the preschool education system, it is being improved and developed. The main indicator of innovation is the progressive beginning in the development of education, in comparison with established traditions and mass practice. The new paradigm of education requires a subject - subject relations. Formation of intellectual activity of a person, development of his creative potential. The development of learning is based on a competence-based approach. The foundations of these competencies in children are formed at different levels of education and are laid in preschool age, primary school, which forms cognitive activity and creativity in children.

Keywords: preschool education, new content, pedagogical process, developmental environment, integration, areas of development.

To cite this article: Jafarova L., Nasibova U. (2021) Modern problems in the preschool education system and ways to solve them. *Journal of Preschool and Primary Education*, V. 234, Issue I, pp. 45-56.

Article history: Received – 06.02.2021; Accepted – 15.02.2021.

Məktəbəqədər təhsil sistemində mövcud olan müasir problemlər və onların həlli yolları

Laləzar Cəfərova

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu,
Məktəbəqədər təhsilin inkişafı şöbəsinin müdiri, dosent,
Əməkdar müəllim. Azərbaycan. E-mail: l.cafarova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-2620-2351>

Ülviyyə Nəşibova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin
nəzdində Bakı Humanitar Kollecinin müəllimi. Azərbaycan.
E-mail: ulviyye.nasib@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6413-9042>

Annotasiya. Məqalədə son illərdə məktəbəqədər təhsil sistemində baş verən köklü dəyişikliklərdən, onun təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsindən söhbət gedir. Qeyd olunur ki, innovasiyaların əsas göstəriciləri yaranmış ənənələr və əldə olunmuş təcrübədir ki, bu da təhsilin inkişafında mütərəqqi bir başlanğıcdır. Həmçinin məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısında qoyulan tələblərin dəyişdiyi də aydın olur. Təhsilin yeni paradigması subyekt-subyekt münasibətlərini tələb edir, şəxsiyyətin intellektual fəallığının formalaşması isə onun yaradıcılıq potensialını inkişaf etdirir. Təlim səriştəyönümlü yanaşmaya əsaslanır. Qeyd olunur ki, uşaqlarda bu səriştələrin əsasları müxtəlif təhsil səviyyələrində formalaşır. Onlarda idrak fəaliyyətinin, yaradıcılığın formalaşdırılmasının əsası məktəbəqədər yaşda və ibtidai siniflərdə qoyulur.

Açar sözlər: məktəbəqədər təhsil, yeni məzmun, pedaqoji proses, inkişafetdirici mühit, inteqrasiya, inkişaf sahələri.

Məqaləyə istinad: Cəfərova L, Nəşibova Ü. (2021) Məktəbəqədər təhsil sistemində mövcud olan müasir problemlər və onların həlli yolları. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 1 (234), səh. 45-56.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 06.02.2021; qəbul edilib – 15.02.2021.

Giriş / Introduction

Yetişməkdə olan nəslin inkişafı və tərbiyəsində məktəbəqədər təhsilin rolu böyükdür. Son illərdə məktəbəqədər təhsil sistemində köklü dəyişikliklər baş verir, təhsil proqramları təkmilləşdirilir və inkişaf etdirilir. Yaranmış ənənələr və kütləvi təcrübə ilə müqayisədə təhsilin inkişafında innovativ göstəricilərin mütərəqqi bir başlanğıc olduğu, həmçinin, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan tərbiyəçi-müəllimlərin qarşısına qoyulan pedaqoji və metodiki tələblərin dəyişdiyi də aydın olur.

Məktəbəqədər təhsil sistemində mövcud olan problemlərin müəyyən edilməsi və onların aradan qaldırılması məqsədi ilə tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqatın məqsədi məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, təlim prosesinə valideynlərin cəlb edilməsinin səmərəliliyi, kadrların peşəkarlığının, səriştəliliyinin artırılması yollarını müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqat prosesində tərbiyə və təlim texnologiyalarında baş verən dəyişikliklərin “valideyn – uşaq – tərbiyəçi-müəllim” kontekstində, qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan bərabərhüquqlu münasibətlərin formalaşması, məktəbəqədər təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi şərtləri, məktəbəqədər təhsil işçilərinin peşəkarlığının artırılması, məktəbəqədər təhsilin ictimai mahiyyətinin dərk edilməsi, məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinə təsiri fərziyyəsinin yoxlanılmasıdır.

Tədqiqat 2015–2019-cu illərdə Xırdalan şəhərindəki 1, 24, 23 nömrəli məktəbəqədər müəssisələrin və Ağstafadakı uşaq bağçalarının tərbiyəçi-müəllimləri ilə aparılmışdır. Tədqiqat prosesində müşahidə, sənədlərin öyrənilməsi, sorğu metodlarından istifadə olunmuşdur.

Müasir təhsil yeni inkişaf, modernləşdirmə mərhələsindədir. Buna cəmiyyətdə baş verən həm sosial, həm də iqtisadi dəyişikliklər kömək edir. Bu gün, ciddi dəyişikliklər mərhələsində cəmiyyət savadlı, fiziki, əxlaqi və mənəvi cəhətdən inkişaf etmiş vətəndaşlara xüsusilə ehtiyac duyur.

Əsas hissə /Main Part

Bu gün Azərbaycanda davamlı inkişaf mərhələsi başlamış, əhalinin sosial-iqtisadi həyatında baş verən müsbət dəyişikliklər insan kapitalının inkişafını, insanların bilik və bacarıqlara yiyələnmələrini başlıca vəzifəyə çevirmişdir. Ölkədə qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşmaq, iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək, əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək üçün el-

mi nailiyyətlər əsasında yaranan innovasiyalardan istifadə etmək vacib bir məsələdir. Məqsəd Azərbaycanda təhsilin keyfiyyətini Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaqdan ibarətdir. Təhsilin keyfiyyətini Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq üçün tək-cə maddi-texniki bazanın inkişaf etdirilməsi, informasiya-kommunikasiya vasitələrinin tətbiqi kifayət etmir. Bütün bunlarla yanaşı, idarəetmə sistemi də yenidən qurulmalı, təhsil sahəsində insan resursları inkişaf etdirilməli, müəllimin nüfuzu yüksəlməlidir. Bütün bunlar həyata keçirilməsi vacib olan məsələlərdir. Bu mənada “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” öz məzmunu baxımından strateji istiqamətdə ən vacib hədəfləri, təhsilin bütün sahələrini əhatə edən, yaxın gələcəyə hesablanmış dolğun, mükəmməl bir fəaliyyət planıdır.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın strateji istiqamətləri sırasında səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması, təhsilalanlar tərəfindən onun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən və bunun üçün innovativ metodlardan, texnologiyalardan istifadə edə bilən nüfuzlu təhsilverənlərin formalaşdırılması mühüm yer tutur. Bu istiqamətdə görülən işlər əsas məqsədə – təhsilin, o cümlədən, məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət edir.

Uşaq şəxsiyyətinin inkişafı məhz məktəbəqədər dövrdən başlayır. Bu iş məktəbəqədər təhsil müəssisələrində aparılır və uşağın necə inkişaf etməsi, gələcək həyatının, müvəffəqiyyətlərinin bünövrəsinin qoyulması məhz bu dövrdə işlərin düzgün təşkilindən asılıdır [Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası].

Yeni sosial-iqtisadi şərait yeni formaların axtarışı, məktəbəqədər təhsilin təşkili və müvafiq olaraq, sistem üçün yeni bir maliyyələşdirmə mexanizminin hazırlanmasını tələb edir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi, bəlkə də ən əsas və mürəkkəb problemdir. Hər bir məktəbəqədər təhsil müəssisəsi sabit maliyyə imkanlarına malik olmalı, onlardan müstəqil şəkildə istifadə etməlidir. Bütün ölkədə məktəbəqədər təhsil sistemində vahid bir təhsil siyasəti aparmaq lazımdır. Valideynlərin ehtiyacları, dövlət uşaq bağçalarında yerlərin azlığı, məktəbəqədər müəssisələrə qəbulun əlçatanlığı, həmçinin, özəl uşaq bağçalarında uşaqbaşına ödəniş miqdarının əhalinin müxtəlif təbəqələrinin iqtisadi səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilməsi, məktəbəqədər təhsil sistemində təlimin keyfiyyətinin təmin olunması üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin

pedaqoji və rəhbər işçilərinin ixtisasartırma və sertifikatlaşdırma səviyyələrinə görə iş qəbulu nəzərə alınmalı və təmin edilməlidir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində motivasiya, istiqamətləndirici, tənzimləmə, təşkilati və nəzarət funksiyaları daşıya bilən, yəni sadəcə olaraq, idarəedici-rəhbər işçilərin və mütəxəssislərin integrativ, kompleks hazırlığı problemləri getdikcə daha da aktuallaşır. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi rəhbərinin fəaliyyəti bütün bu funksiyalara uyğundur, lakin işin səmərəli həyata keçirilməsi üçün tək-cə müvafiq bilik və bacarıqlara malik olmaq kifayət deyil [Cəfərova L. Bakı, 2009].

Bununla belə, bir çoxları müasir dövrdə məktəbəqədər təhsil sahəsində yerli icra orqanlarının fəaliyyətindən, göstərilən metodik xidmətlərin lazımi səviyyədə olmamasından narazılıq edirlər.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, yenilikçi fəaliyyətlərə rəhbərliyin təşkili hələ də problem olaraq qalır. Bu problem alimlər və praktikerlər, pedaqoji universitetlərin müvafiq fakültələrinin müəllimləri, ixtisasartırma fəaliyyəti ilə məşğul olan institut və pedaqoji kolleclərin qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində, kifayət qədər uğurlu şəkildə həll edilə bilər.

Məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətini təmin etmək üçün əsas təlim proqramını həyata keçirən təhsil müəssisələri müəllimlərinin peşəkar səviyyəsi çox vacib bir problemdir [Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası].

Tərbiyə və təlim texnologiyalarında baş verən dəyişikliklər “valideyn – uşaq – tərbiyəçi-müəllim” – qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan bərabərhüquqlu münasibətlərin mahiyyətinin dəyişməsi ilə eyni zamanda baş verir. Buna görə də təsadüfi deyil ki, valideynlərin təlim-tərbiyə prosesinə, idarəetmə fəaliyyətinə cəlb edilmələri ilə açıq tipli məktəbəqədər təhsil müəssisəsi modeli inkişafetdirici təhsildə ən perspektivli təhsil modelidir.

Məktəbəqədər təhsil sisteminin mövcud vəziyyətində aşağıdakı problemlər həll edilməlidir:

- məktəbəqədər təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi, maliyyə bölgüsü mexanizmləri;
- dövlət uşaq bağçalarının sayının kifayət qədər olmaması;
- məktəbəqədər təhsilin keyfiyyəti;
- məktəbəqədər təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi şərtləri;
- məktəbəqədər təhsil işçilərinin peşəkarlığının artırılması;
- məktəbəqədər təhsilin ictimai mahiyyətinin dərk edilməsi;

– uşaq bağçalarında yerlərin sayının artırılması [Cəfərova L. Bakı, 2013].

Məktəbəqədər təhsilin problemləri valideynlərin gözü ilə

Məktəbəqədər təhsil bəzi spesifik xüsusiyyətlərə malikdir, məsələn, bu xüsusiyyətlərdən biri xidmətlərin həyata keçirilməsini təmin edəcək bir qurum seçməsində uşağın müstəqil olmamasıdır. Valideynlər, ilk növbədə, övladlarını məktəbəqədər təhsilə cəlb etməkdə maraqlı olduqlarından, məktəbəqədər təhsildə problemlərlə üz-üzə qalanlar da ən çox onlardır.

Valideynlərin tez-tez qarşılaşdıqları ən aktual problem məktəbəqədər təhsil müəssisələrində yerlərin azlığı və bu səbəbdən yaranan növbələrdir. Valideynlər uşağı əvvəlcədən uşaq bağçasına yazdırmağa çalışır, növbələrdə dayanır, təəssüf ki, bir çox hallarda rüşvət müqabilində məqsədlərinə nail ola bilirlər.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində valideynlər üçün **maliyyə problemi** də kifayət qədər hiss olunur. Bir çoxları təhsil pulsuz olduğu halda ödəniş etməli olduqlarından, ailələrin çoxu üçün bu maddi yükün ağır olduğundan şikayət edirlər. Əlbəttə, normal fəaliyyət göstərən məktəbəqədər təhsil sistemində belə vəziyyət qəti şəkildə qəbul edilməzdir.

Növbəti problem **pedaqoji kadr** problemidir. Təhsil sistemində yeni yanaşmaların tətbiqini həyata keçirmək üçün tərbiyəçi-müəllim müvafiq səriştələrə sahib olmalı, dəyişkənlik baxımından tədris prosesinin necə qurulacağını anlamalıdır. Tərbiyəçi-müəllim yalnız təhsil metodlarını deyil, təbabətin, defektologiyanın, surdopedaqogikanın müxtəlif sahələrini də bilməlidir.

Aşağıdakılara təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində problem kimi baxıla bilər:

- kadr hazırlığının qanəedici olmaması;
- təlim prosesinin məzmunu, proqram təminatı və metodiki dəstək sahəsindəki çatışmazlıqlar;
- təlimin təşkili səviyyəsinin aşağı olması;
- qeyri-obyektiv qiymətləndirmə [Cəfərova L. Bakı, 2002].

Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartlarının həyata keçirilməsində dəyişdirilə bilən, əlçatan, dəyişkən məzmunlu əşyavi-məkan mühiti mühüm rol oynayır. Bu zaman uşaqların psixofizioloji və yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Həmçinin, uşaq bağçası qrupunda uşaq özünü rahat hiss etməlidir.

Növbəti problem məktəbəqədər təhsil və məktəb arasında **koordinasiya**

nasiyanın zəif olmasıdır. Bir çox ibtidai sinif müəllimləri birinci sinif şagirdləri üçün xas olan əyləncəli tədris formasını qəbul etmirlər. Bu, birinci sinif şagirdi üçün stressli vəziyyət, yanaşı xəstəliklər, təlim balansının pozulması deməkdir. Belə vəziyyət, bir qayda olaraq, onların məktəbə getmək istəməmələri ilə nəticələnir.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, hazırda məktəbəqədər təhsil sisteminin əsas vəzifəsi ailənin, məktəbəqədər yaşlı uşağın maraqlarına, uşaq – ailə – tərbiyəçi-müəllim qarşılıqlı əməkdaşlığına optimal şəkildə cavab verən bir sistem kimi fəaliyyət göstərməkdir.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı, məktəbəqədər təhsildən ibtidai təhsilə rahat keçidin təmin edilməsi üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələri və ibtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji prosesdə uşaqlarla qarşılıqlı əlaqəsinin xüsusiyyətlərini yenidən nəzərdən keçirmək ehtiyacı yaranır. Həmçinin, uşağın intellektual dominant rolunun şişirdilməsi, hərtərəfli harmonik inkişaf hüquqlarının pozulması halları da mövcuddur. Bu, bir qayda olaraq, uşağın “məktəb yetkinliyi”nin aşağı həddində məktəbə gəlməsinə, ümumilikdə öyrənməyə hazır olmamasına gətirib çıxarır.

XXI əsrdə cəmiyyət təhsil sisteminin qarşısına yeni tələblər qoyur. Şəxsiyyətin özünüinkişaf ideyası, onun müstəqil fəaliyyətə hazırlığı ön plana çəkilir. Tərbiyəçi-müəllimin vəzifələri dəyişir: indi o, artıq məlumat ötürən deyil, intellektual axtarış, emosional təcrübə və praktik fəaliyyətin təşkilatçısıdır. İnkişaf və təhsil heç bir şəxsə ötürülə və ya verilə bilməz. Onlara malik olmaq istəyən hər kəs buna öz fəaliyyəti, şəxsi səyi və bacarıqları ilə nail olmalıdır. Buna görə də təhsilin mərkəzi ideyası təlim fəaliyyətinin formalaşması – öyrənmək bacarığıdır.

Təhsilin yeni paradigması **subyekt-subyekt** münasibətlərinin yaranmasını tələb edir. Şəxsiyyətin intellektual fəallığının formalaşması onun yaradıcılıq potensialının inkişafı deməkdir. Təlimin inkişafı səriştəyönümlü yanaşmaya əsaslanır. Səriştəyönümlü yanaşmada təlim strategiyasının üzərinə standartın tələblərinə uyğun müəyyən edilmiş məqsədin əsas mərhələsinin həyata keçirilməsi və nəzərdə tutulan səriştəliliyin inkişaf etdirilərək formalaşdırılması vəzifəsi düşür. Təlim strategiyalarının düzgün müəyyənləşdirilməsi tərbiyəçi-müəllimin fəaliyyətinin müvəffəqiyyətidir. Bu prosesdə uşaqların qazanacağı səriştə və bacarıqlar diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Səriştəlilik – təlim prosesində mənimsənilən bilik, bacarıq və ümumi fəaliyyət üsullarını tətbiq etmək, istifadə etmək istəyi kimi başa düşülür.

Səriştəlilik – fəaliyyətdə olan bilikdir.

Şəxsiyyətyönümlü səriştəlilik aşağıdakı növlərə ayrılır:

- ünsiyyətçi səriştəlilik;
- intellektual səriştəlilik;
- ümumi mədəni səriştəlilik;
- sosial səriştəlilik.

Uşaqlarda bu səriştələrin əsası idrak fəaliyyətinin, yaradıcılığın formalaşdığı məktəbəqədər dövrdə və ibtidai siniflərdə qoyulur, müxtəlif təhsil səviyyələrində formalaşır. Tərbiyəçi-müəllimdən isə problemlə vəziyyətlər yarada bilmək, təlim prosesində uşağın aktiv mövqeyini yaratmaq tələb olunur [Cəfərova L. Bakı, 2011].

Tərbiyəçi-müəllim uşaqlara biliyi öyrənməyi öyrətməlidir. Hər bir uşaq universal təlim fəaliyyətlərinə yiyələnə bilər.

Uşaqlarla qarşılıqlı əlaqələrə yenidən baxılması tərbiyəçi-müəllimin münasibətləri və onları dəyişdirmə zərurəti ilə əlaqədar çoxşaxəli bir tapşırıqdır ki, bu da müasir təhsilin məqsədlərindən xəbərdar olmağı özündə ehtiva edir. Belə bir şəraitdə məktəbəqədər təhsil uşaq şəxsiyyətinin inkişafı üçün vacib olan müxtəlif fəaliyyət növlərinə və biliklərin “əldə edilməsi”nin əsas üsullarına uğurla yiyələnəmək imkanı verən bazis təməlin yaradılmasını təmin etməlidir. Bu vacib hədəfi reallaşdırmaq üçün uşaqların inkişaf etdirilməsi vasitələri pedaqoji texnologiyalardır ki, bunlar da mütləq aşağıdakı göstəriciləri özündə birləşdirməlidir:

- maraqların inkişaf etdirilməsi;
- məktəbəqədər yaşlı uşağın idrak fəallığının əsasları;
- müxtəlif fəaliyyət növlərində uğurlu olmağa imkan verən yaradıcı (zehni, bədii) və digər vəzifələri müstəqil yerinə yetirmə qabiliyyətlərinin inkişafı;

- uşağın intellektual və şəxsiyyətyönümlü inkişafının istiqaməti kimi yaradıcı təxəyyülün inkişafı;

- ünsiyyət bacarıqlarının (böyüklərlə və yaşıdları ilə ünsiyyət qurmaq) inkişafı [Cəfərova L. Bakı, 2011].

Qarşıda duran vəzifələrin həlli tərbiyəçi-müəllimin məktəbəqədər yaşlı uşağın bütün fəaliyyət növlərində tam hüquqlu və maraqlı iştirakçı olmasına imkan verən texnoloji yanaşmalarda bacarıqlı olmasını tələb edir. Tərbiyəçi-müəllim məktəbəqədər yaşlı uşağın psixologiyası haqqında zəngin biliklərə malik olmalı, müasir təhsil konsepsiyaları ilə əlaqədar fəaliyyət göstərməli, təlimin, oyunun təşkili üçün yeni pedaqoji texnologi-

yaları, uşaqların yaradıcılıq, idrak fəaliyyətlərini, məktəbəqədər yaşlı uşağın motivasiyasını inkişaf etdirmə metodlarını mənimsəməli, uşaqlarla və onların valideynləri ilə əməkdaşlıq əlaqələri qurmağı bacarmalıdır.

Əgər məktəbəqədər yaşda bu özül təməllər həyata keçirilmirsə və məcburi, mexaniki öyrənmə ilə əvəzlənsə, uşaq passiv olur və özünü inkişaf etdirə bilmir. Belə halların baş verməsinin qarşısını almaq üçün uşaq bağçasının tərbiyəçi-müəllimi məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini yaxşı bilməli, bu xüsusiyyətlərə yaxın olan (oyun, quraşdırma, musiqi və s.) fəaliyyətlərlə işini qurmalıdır. Təlim prosesində integrativ yanaşmaya nail olmaqla, məktəbəqədər yaşlı uşaq şəxsiyyətinin bütün aspektlərinin ən təsirli metodlarla inkişafı həyata keçirilir.

2019-cu il, avqust ayının 8-də Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən "Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartları" təsdiq edildi. Bu sənəddə məktəbəqədər təhsilin təşkilinə yeni tələblər irəli sürülür. Dövlət standartları məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinin artırılması ilə bağlı problemləri həll etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Standartlarda əsas diqqət məktəbəqədər yaşlı uşaqların şəxsiyyətinin inkişafı üçün müvafiq şəraitin təmin edilməsinə və fəaliyyətin yenilikçi tərəflərinin artırılmasına yönəldilmişdir. Dövlət standartlarının tələbləri uşaqyönümlüdür [Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartları. Bakı, 2019].

Standartların əsasında şəxsiyyətyönümlü "Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu)" hazırlanıb. Ümumiyyətlə, şəxsiyyətyönümlü kurikulumlar bilavasitə həyati bacarıq və vərdislərə üstünlük verilməsi ilə fərqlənir. Bu sənəddə uşağın gələcək həyat fəaliyyətində ona lazım olacaq praktik bacarıq və vərdislər əhatə olunur, onun əqli fəaliyyətlə bağlı qabiliyyətlərinin formalaşması ön plana çəkilir. Tələb olunan bacarıq və vərdislərin formalaşdırılmasına imkan yaradan minimum biliklərin həcmi müəyyənləşdirilir. Bu biliklər minimum təlim məqsədlərinə çatmaq üçün vasitə kimi nəzərdə tutulur və öz integrativ məzmunu ilə seçilir. Oradakı inkişaf sahələrinin adlandırılmasında, məzmunun müəyyənləşdirilməsində, şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyət kəsb edən və bilavasitə insanın şəxsi fəaliyyəti üçün lazım olan tələblər əsas götürülür.

Ümumiyyətlə, şəxsiyyətyönümlü kurikulumlar bilavasitə həyati bacarıq və vərdislərə üstünlük verilməsi ilə fərqlənir. Bu modelə görə, insanın gələcək həyat fəaliyyətində ona lazım olacaq praktik bacarıq və vərdislər əhatə edilir, onun əqli fəaliyyətlə bağlı qabiliyyətlərinin formalaşması

ön plana çəkilir. Tələb olunan bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasına imkan yaradan minimum biliklərin həcmi müəyyənləşdirilir. Bu biliklər minimum təlim məqsədlərinə çatmaq üçün vasitə kimi nəzərdə tutulur və öz integrativ məzmunu ilə seçilir. Oradakı inkişaf sahələrinin adlandırılmasında, məzmunun müəyyənləşdirilməsində şəxsiyyətin formalaşması üçün əhəmiyyət kəsb edən və bilavasitə insanın şəxsi fəaliyyətində lazım olan tələblər əsas götürülür.

“Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu)” məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün təhsil prosesinin məzmununu və təşkilini müəyyənləşdirir, ümumi bir mədəniyyətin formalaşmasını, fiziki, intellektual və fərdi keyfiyyətlərin inkişafını, sosial müvəffəqiyyəti təmin edən təhsil fəaliyyətləri üçün ilkin şərtlərin formalaşmasını, məktəbəqədər yaşlı uşaqların sağlamlığının qorunub saxlanmasını və möhkəmləndirilməsini, fiziki və psixi inkişafının səviyyəsini müəyyən edir [Cəfərova L. Bakı, 2016].

“Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu)” aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsinə xidmət edir:

- uşağın inkişafının inkişafetdirici təhsil prinsipinə uyğunlaşdırılması;
- elmi əsaslandırma və praktik tətbiqetmə prinsiplərini birləşdirmək (proqramın məzmunu inkişaf psixologiyası və məktəbəqədər pedaqogikanın əsas müddəalarına uyğun olmalıdır);
- tamlıq, zərurət və yetərlik meyarlarına riayət etmək (qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrin yalnız zəruri və kifayət qədər material üzərində, düşünülmüş “minimum”a mümkün qədər yaxınlaşma əsasında həll olunmasına icazə vermək);
- məktəbəqədər yaşlı uşaqların təhsili prosesində tərbiyəedici, inkişafetdirici və təlimedici məqsəd və vəzifələrin vəhdətini təmin etmək, onların həyata keçirilməsi prosesində uşaqların inkişafı ilə bilavasitə əlaqədar olan bilik və bacarıqların formalaşması;
- inkişaf sahələrinin uşaqların yaş və xarakter xüsusiyyətlərinə, təhsil sahələrinin xüsusiyyətləri və imkanlarına uyğun olan integrasiya prinsipi nəzərə alınmaqla qurulması;
- təlim prosesinin qurulmasında kompleks-tematik prinsipə əsaslanmaq;
- yalnız birbaşa təhsil fəaliyyətləri çərçivəsində deyil, həm də məktəbəqədər təhsilin xüsusiyyətlərinə uyğun rejim anlarında tərbiyəçi-müəllimlə uşaqların birgə və müstəqil fəaliyyəti prosesində kurikulumun təhsil

vəzifələrinin həllini təmin etmək;

– təlim prosesinin uşaqların yaşına uyğun iş formaları əsasında qurulmasını təmin etmək [Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu). Bakı, 2014].

Bu gün təhsildə variativlik prinsipi tərbiyəçi-müəllimə, müəllif hüquqları da daxil olmaqla, hər hansı bir texnologiyayı seçmək imkanı verir. Pedaqoji prosesi təşkil etmək üçün uşağa olunan pedaqoji təsir, nəticəliliyinə görə, onun məsuliyyətini artırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, kurikulum uşağın passiv təsir obyektinə və pedaqoji fəaliyyətin məhsulu olmadığını, əksinə, aktiv fəaliyyətin subyektini olduğunu aydın şəkildə göstərir.

Kurikulum proqramından istifadə edərək, uşağın inkişaf etdirilməsində tətbiq olunan əsas prinsip müəyyənləşdirilir: daha az göstərmək və izah etmək, daha aktiv qavrayış, düşüncə, böyüklər və yaşlıları ilə məhsuldar ünsiyyətə təşviq etmək.

Kurikulumun ideologiyası, metodologiyası və məzmunu uşaqlarda artan idrak fəallığına, reallığın yaradılması və gerçəkliyin dəyişdirilməsinə (uşaq özü də daxil olmaqla), müsbət emosional mühitin yaradılmasına yönəlib.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, bu nəticəyə gəlirik ki, ünsiyyət olmadan uşaq şəxsiyyətinin müəyyən cəhətlərini inkişaf etdirmək mümkün deyil. Valideynlərin uşaq bağçası ilə əməkdaşlığı olmadan uşağın tam, hərtərəfli inkişafı mümkün deyil. Valideynlərə elə təsir göstərmək lazımdır ki, onlar məktəbəqədər yaş dövründə uşaqla birlikdə olsunlar və ona kömək etsinlər. Ən təsirli təlim – şəxsiyyətyönümlü yanaşma tələb edən təlimdir, lakin hər şey tərbiyəçi-müəllimdən, onun hədəflərindən, ön plana qoyduğu məqsədlərdən asılıdır.

Müasir məktəbəqədər təhsildə mövcud olan problemlərin həll edilib-edilməyəcəyi məhz tərbiyəçi-müəllimlərin peşə ustalığından asılıdır. Müasir dövrdə məktəbəqədər təhsil sisteminin inkişafında əsas vəzifə məktəbəqədər yaşlı uşağın, ailənin maraqlarına, uşaq – ailə – tərbiyəçi-müəllim əməkdaşlığına optimal şəkildə cavab verən bir sistem kimi fəaliyyət göstərməsidir.

Beləliklə, tədqiqat prosesində tərbiyə və təlim texnologiyalarında

baş verən dəyişikliklər “valideyn – uşaq – tərbiyəçi – müəllim” – qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan bərabərhüquqlu münasibətlərin mahiyyətinin dəyişməsi, məktəbəqədər təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi şərtləri, məktəbəqədər təhsil işçilərinin peşəkarlığının artırılması, məktəbəqədər təhsilin ictimai mahiyyətinin dərk edilməsi onun keyfiyyətinə müsbət təsir edir. Yeni yanaşmaların tətbiqini həyata keçirmək üçün tərbiyəçi-müəllim müvafiq səriştələrə malik olmalı, dəyişkənlik baxımından tədris prosesinin necə qurulacağını anlamalıdır.

Ədəbiyyat / *References*

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). “Azərbaycan müəllimi”, 25 oktyabr.
2. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartları”. (2019). Bakı, 8 avqust.
3. Cəfərova L. (2002). Məktəbəqədər tərbiyə sisteminin müasir problemləri. “Təhsil, Mədəniyyət, İncəsənət”. № 4, s.71-72.
4. Cəfərova L. (2009). Məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi yollarında. “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil”. № 2. s.15-21.
5. Cəfərova L. (2011). Məktəbəqədər təhsil: inkişafın prioritetləri və problemləri. TPI, “Elmi əsərlər”. № 3, s.68-72.
6. Cəfərova L. (2013). Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim prosesində keyfiyyətin idarə olunması. “Kurikulum”. № 3, s.43-47.
7. Cəfərova L. (2016). Məktəbəqədər təhsilin konseptual problemləri. Məktəbəqədər təhsilin yeni məzmunu və idarə olunması məsələləri. TPI, “Elmi əsərlər”. Bakı, s.31-49.
8. Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2017). 16 iyun. <http://www.president.az/articles/24248>
9. Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu). (2014). Bakı, ARTPI-nin Təhsil Texnologiyaları Mərkəzinin nəşriyyatı. 96 s.
10. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2009). 5 sentyabr.